

Çevrimiçi Riskler ve Ebeveyn Aracılık Stratejileri: Türkiye’de ve Avrupa’da Yaşayan Türk Kökenli Çocuk/Ergenlerin Karşılaştırılması

Fatih Bayraktar ¹

Öz

İnternet’e bağlanan her birey, fırsatlar yanında, çevrimiçi risklere de açık hale gelebilmektedir. Gelişim dönemleri söz konusu olduğunda ise hem fırsatlara hem de risk almaya en yatkın yaş gruplarının geç çocukluk ve ergenlik dönemindeki bireyler olduğu ortaya çıkmaktadır. Çocuk ve ergenlerde İnternet fırsat ve risklerini şekillendiren en önemli etmenlerin başında ise ebeveyn aracılık stratejileri gelmektedir. Bu araştırmanın amacı Türkiye’de ve Avrupa’da yaşayan Türk kökenli çocuk ve ergenlerin deneyimledikleri çevrimiçi risklerle, algıladıkları ebeveyn aracılık stratejilerinin karşılaştırmalı olarak incelenmesidir.

Araştırmanın örneklemini 25 Avrupa ülkesindeki çocuk/ergenlerin ve ebeveynlerin İnternet’in güvenli ve riskli kullanımıyla ilgili deneyimlerini incelemeyi amaçlayan EU Kids Online II (Avrupa Çevrimiçi Çocuklar II) projesi veri tabanına dayanmaktadır. Türkiye örneklemini 962 kişiden (513 erkek, 449 kadın; Ort.yaş= 12.19, S=2.15), Avrupa örneklemini ise 182 kişiden (103 kadın, 79 erkek; Ort.yaş=12.70, S=2.30) oluşmaktadır.

Araştırma bulguları Türkiye ve Avrupa’da ebeveyn aracılık stratejileriyle çevrimiçi riskler arasındaki ilişkilerin farklılaştığını göstermektedir. Türkiye’de aktif aracılık stratejileri çevrimiçi risklerle pozitif yönde ilişkiliyken, bu ilişki Avrupa örnekleminde anlamsızdır. Kısıtlayıcı aracılık stratejileri ise Avrupa örnekleminde çevrimiçi risklerle ters yönde ilişkiliyken, Türkiye örnekleminde bu ilişki anlamsız bulunmuştur. Üçüncü bir ebeveyn aracılık stratejisi boyutu olarak değerlendirilen ebeveyn izlemesi ise iki örnekleminde de farklı şekilde aracı değişken olarak rol oynamaktadır. Bu boyut Türkiye örnekleminde aktif aracılık stratejisiyle çevrimiçi riskler arasında pozitif yönde bir ilişkiyle aracı değişkenken, Avrupa örnekleminde kısıtlayıcı aracılık stratejisiyle çevrimiçi riskler arasında ters yönde bir ilişkiyle aracı değişken rolü üstlenmektedir.

Anahtar Kelimeler

Çevrimiçi riskler
Ebeveyn aracılık stratejileri
Çocuk
Ergen
Avrupa Çevrimiçi Çocuklar Projesi

Makale Hakkında

Gönderim Tarihi: 26.02.2016

Kabul Tarihi: 27.01.2017

Elektronik Yayın Tarihi: 27.03.2017

DOI: 10.15390/EB.2017.6323

¹ Doğu Akdeniz Üniversitesi, Fen ve Edebiyat Fakültesi, Psikoloji Bölümü, Mağusa, Kuzey Kıbrıs, Mersin 10 Türkiye, fatih.bayraktar@emu.edu.tr

Giriş

İnternet son 20 yılda artan bir oranda çocuk, ergen ve yetişkinlerin gelişim süreçlerinde daha fazla belirleyici olmaya başlamıştır. İnternet kullanımının yaygınlaşmasından yalnızca birkaç yıl sonra yayınlanan birçok görgül çalışma İnternet'in günlük hayatın bir parçası haline geldiğini göstermektedir (Anderson ve Tracey, 2001; Bakardjieva ve Smith, 2001). Bugün ise yaygın biçimde kullanılmaya başlanan akıllı telefonlar, İnternet'e neredeyse kesintisiz biçimde bağlı kalınmasını kolaylaştırabilmektedir. Bu bağlamda İnternet'e bağlanan her birey, İnternet'in sunduğu fırsatlar yanında, çevrimiçi risklere de daha fazla açık hale gelebilmektedir (Livingstone ve Haddon, 2009; Livingstone ve Helsper, 2010). Gelişim dönemleri söz konusu olduğunda ise hem fırsatlara hem de risklere en yatkın yaş gruplarının geç çocukluk ve ergenlik dönemindeki bireyler olduğu ortaya çıkmaktadır (Lenhart, Purcell, Smith ve Zickuhr, 2010; Lupač ve Sládek, 2008).

Söz konusu fırsat ve riskler, gelişim dönemleri yanında İnternet'e erişim olanaklarına ayrıca medya okuryazarlığının bir parçası olan İnternet kullanım bilgisine göre de farklılaşabilmektedir. İnternet kullanım bilgisi ise sosyo-ekonomik koşullara bağlı olarak değişim gösterebilmektedir. Örneğin Van Dijk (2009) ekonomik, sosyal, politik ve kültürel anlamda daha güçlü konumlarda olanların, daha zayıf konumlarda olanlara oranla İnternet teknolojilerinden daha fazla yararlandığını belirtmektedir. Bu durum dijital eşitsizlik (digital inequality) olarak tanımlanmaktadır. Dijital eşitsizlik ülkeler arasında olabildiği gibi bir ülke içinde en sık biçimde etnik azınlık olanlarla çoğunluğu oluşturanlar arasında meydana gelebilmektedir. Bir dizi araştırma bu yargıyı destekler nitelikte göç etmiş etnik azınlıklarla, göç edilen ülkede yaşayan yerel halk arasında çevrimiçi fırsatlar açısından dijital eşitsizlikler olduğunu ortaya koymuştur (Dewan ve Riggins, 2004; Hoffman, Novak ve Scholsser, 2001). Yakın zamanlı bir çalışma ise Avrupa Birliği'ne bağlı 27 ülkede her dört kişiden birinin İnternet'i hayatında hiç kullanmadığını göstermektedir (Seybert, 2011). Seybert (2011) İnternet'le hiç tanışmamış olan bu kişilerin genellikle etnik azınlıklar olduğunu belirtmektedir.

Alanyazın incelendiğinde etnik azınlıkların İnternet kullanımını inceleyen az sayıda araştırma olduğu göze çarpmaktadır. Bu araştırmalar da sıklıkla azınlıkların İnternet kullanım sıklığını (ör. Livingstone ve Bober, 2004), ya da İnternet üzerinden kurulan ve sürdürülen sosyal ağları incelemektedir (ör. de Wall, 2003; d'Haenens, Koeman ve Saeys, 2007; Linders ve Goossens, 2004; Mesch, 2011). Oysa yukarıda da belirtildiği gibi İnternet ortamı olanaklar yanında riskleri de içermektedir. Bu bağlamda yapılan bir gözden geçirme sonunda azınlıkların deneyimlediği çevrimiçi risklerle ilgili yayınlanmış tek bir görgül araştırmaya rastlanmıştır. d'Haenens ve Ogan (2013) bu araştırmada Avrupa'nın farklı ülkelerinde (Hollanda, Danimarka, Almanya, Avusturya ve Bulgaristan) yaşayan Türk kökenli çocuk ve gençlerle, Türkiye'de ve Avrupa'da baskın etnik gruplara mensup yaşlıları karşılaştırılmıştır. Araştırma bulguları Avrupa'da yaşayan baskın etnik gruba mensup gençlerin diğer gruplara oranla daha fazla cinsellik içeren resim ve mesaj gördüğünü, ayrıca İnternet'te tanıştıkları kişilerle daha sık yüz yüze ilişkilere girdiklerini göstermektedir. Avrupa'da yaşayan Türk kökenli ergenlere dair bulgular ise bu katılımcıların siberzorbalık deneyimlerinin diğer gruplara oranla daha fazla olduğunu ortaya koymuştur. Türkiye'de yaşayan ergenler ise diğer iki grupla karşılaştırıldığında çevrimiçi riskleri en az gösteren grup olarak ortaya çıkmaktadır. d'Haenens ve Ogan (2013) çevrimiçi riskler açısından gruplar arasında ortaya çıkan bu farklılıkların dijital eşitsizlikten kaynaklandığını savunmaktadır. Diğer bir deyişle araştırmacılara göre çocuk ve ergenler İnternet'e erişebilme şansına ne kadar sahipse, fırsatlarla beraber riskleri de o oranda çok deneyimlemektedirler. Türkiye İstatistik Kurumu, Türkiye'de İnternet'e bağlanma oranının toplam nüfusa göre %55,9 olduğunu belirtmektedir (Türkiye İstatistik Kurumu [TÜİK], 2016). . Bu oranlar d'Haenens ve Ogan'ın (2013) çalışmasında Türk azınlığın yaşadığı yerler olarak incelenen Hollanda için %92,9, Danimarka için %90, Almanya için %83, Avusturya için %79,8, ve Bulgaristan için %51'dir (Internet World Stats, 2015). Bu erişim oranları araştırmacıların yorumunu kısmen destekler nitelikte olmasına rağmen, riskleri yalnızca İnternet'e erişim olanaklarıyla ilişkilendiren bir açıklama oldukça yüzeysel olma tehlikesi taşımaktadır. DiMaggio ve Hargittai (2001) dijital eşitsizliğin yalnızca İnternet'e bağlanma olanaklarını değil aynı zamanda İnternet'i özerk biçimde kullanabilmeyi ve İnternet kullanımının desteklenmesini de içerdiğini belirtmektedir. Bu nedenle d'Haenens ve Ogan'ın (2013) çalışmasında ele alınmayan ve az sayıda çalışma tarafından doğrudan incelenen olası bir değişkenin ebeveyn aracılık stratejileri olduğu düşünülmektedir.

Ebeveyn aracılık stratejileri, çocukların ve gençlerin İnternet'te karşılaştıkları fırsatları artırırken, riskleri azaltmak yönünde girilen tüm ebeveyn tutum ve davranışları olarak adlandırılmaktadır (Kirwil, 2009). Ebeveyn aracılığı geniş anlamda ise ebeveynlerin, çocukların medya kullanımıyla ilgili geliştirdikleri tutum ve davranışları ifade etmektedir (Mendoza, 2009). Televizyon ve video oyunları üzerine yapılan öncül çalışmalar (ör. Austin, 1993; Van der Voort, Nikken ve Van Lil, 1992; Van der Voort, Van Lil ve Peeters, 1998) üç temel ebeveyn aracılık stratejisi tanımlamaktadır: *Kısıtlayıcı Aracılık* (Restrictive Mediation), *Aktif Aracılık* (Active Mediation) ve *Birlikte Kullanım* (Co-use). *Kısıtlayıcı Aracılık* ebeveynlerin hem medya kullanım zamanına hem de kullanılan medyanın içeriğine dair düzenleyici ve kontrol edici tutum/davranışları; *Aktif Aracılık* medya kullanımıyla ilgili açıklayıcı ve yönlendirici tutum/davranışları; *Birlikte Kullanım* ise medya kullanımını çocukla birlikte paylaşmayı ifade etmektedir. Bu temel ebeveyn aracılık stratejilerinin yeni medya olarak adlandırılan İnternet'e ne kadar uygulanabileceği halen tartışılmakla birlikte, yapılan görgül çalışmalar özellikle kısıtlayıcı ve aktif aracılık stratejilerinin İnternet için de geçerli olduğunu göstermiştir (Lee ve Chae, 2007; Livingstone ve Helsper, 2008; Lwin, Stanaland ve Miyazaki, 2008).

İnternet söz konusu olduğunda incelenen diğer bir ebeveyn aracılık stratejisi de *ebeveyn izlemesidir* (parental monitoring). Ebeveynin çocuğun ziyaret ettiği İnternet sayfalarını ya da mailleri denetlemesi olarak tanımlanan ebeveyn izlemesi bazı araştırmacılar tarafından (ör. Livingstone ve Helsper, 2008) kısıtlayıcı aracılık stratejisinin bir alt boyutu olarak ele alınsa da, bu aracılık stratejisinin kendine özgü olduğunu ve ayrı bir boyut olarak incelenmesi gerektiğini savunan araştırmacılar da mevcuttur (ör. Eastin, Greenberg ve Hofschire, 2006). Bu çelişkili görüşler, ebeveyn izlemesinin iki temel boyut olan kısıtlayıcı ve aktif aracılık stratejileriyle sonuç değişkenler arasında aracı bir değişken olarak rol oynayabileceğini düşündürmektedir.

Ebeveyn aracılık stratejilerinin içinde yaşanan sosyo-ekonomik durumla ilişkili olduğu bilinmektedir (Van Dijk, 2009; Pasquier, Simoes ve Kredens, 2012). Alt sosyo-ekonomik seviyedeki ebeveynler düşük eğitim düzeyiyle birlikte bilgisayar ve İnternet'le ilişkili bilgilere de çok az sahip olduklarından, çocuklarının İnternet kullanımıyla ilişkili kısıtlayıcı aracılık stratejisini kullanmaya daha yatkınken, daha üst sosyo-ekonomik düzeyde olanlar İnternet bilgilerine daha çok sahip oldukları için aktif aracılık stratejisini uygulamaya yatkın olmaktadır. Bu bağlamda Van Dijk'in (2009) önermesi ve Pasquier ve diğerlerinin (2012) bulgularından hareketle etnik azınlıkların görece daha düşük sosyo-ekonomik düzeylerinden dolayı daha fazla kısıtlayıcı aracılık stratejileri kullandıkları söylenebilir.

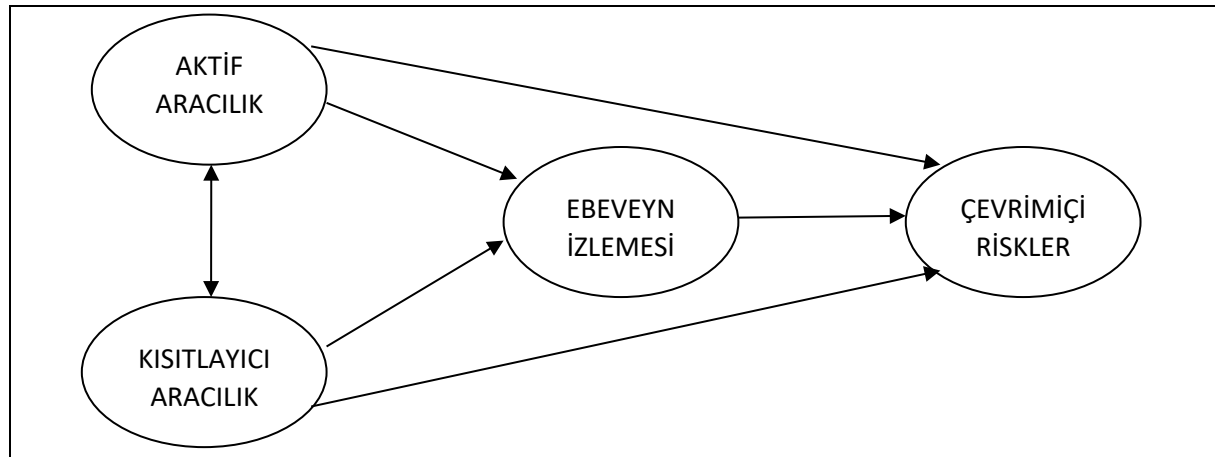
Yukarda ayrıntılı olarak ele alınan d'Haenens ve Ogan'ın (2013) çalışmasında da incelenen çevrimiçi riskler genel olarak dört boyuta ayrılmaktadır: *İçerikle İlgili Riskler*, *İletişimle İlgili Riskler*, *Ticari Konularla İlgili Riskler* ve *Gizlilikle İlgili Riskler* (Livingstone ve Haddon, 2008; Valcke, De Wever ve Van Keer, 2011). Livingstone ve Haddon (2008) çocuk ve ergenlerin diğer gelişim dönemlerine göre içerikle ve iletişimle ilgili risklere daha yatkın olabildiğini belirtmektedir. Bu bağlamda yazarlar yabancılarla tanışma, siberzorbalık uygulama, siberzorbalığa maruz kalma ve cinsel içerikli mesaj almayı iletişimle ilgili riskler olarak, aşırı İnternet kullanımı ve pornografik görüntülere maruz kalmayı ise içerikle ilgili riskler olarak tanımlamaktadır. Bu risklerin sıklıkla birbirleriyle ilişkili olduğu bilinmektedir (Livingstone ve Haddon, 2012). Ayrıca Rutter (1979) tarafından geliştirilen, yakın zamanda ise Sameroff (2000) tarafından yeniden gözden geçirilen Birikimli Risk Modeli (Cumulative Risk Model), özellikle Gelişim Psikolojisi çalışmalarında risklerin tek tek değil birikimli biçimde ele alınması gerektiğini savunmaktadır. Bu nedenle araştırmamızda bu model temel alınarak ve Livingstone ve Haddon'un (2012) bulguları ışığında yabancılarla tanışma, siberzorbalık uygulama, siberzorbalığa maruz kalma, cinsel içerikli mesaj alma, aşırı İnternet kullanımı ve pornografik görüntülere maruz kalma, *İnternet Riskleri* olarak birikimli biçimde ele alınmıştır.

Ebeveyn aracılık stratejilerinin riskli medya kullanımını azaltıcı bir rolü olduğu bilinmektedir (Atkin, Greenberg ve Baldwin, 2006). Çevrimiçi risklerle ebeveyn aracılık stratejileri arasındaki ilişkileri ele alan az sayıda çalışma ise farklı ebeveyn aracılık stratejilerinin farklı çevrimiçi riskler üzerinde etkili olduğunu göstermektedir (Mesch, 2009; Livingstone ve Helsper, 2008). Örneğin Mesch (2009) ebeveynlerin aktif aracılık stratejisini kullandıkları durumlarda çocuklarının siber zorbalığa maruz kalma riskinin azaldığını bulmuştur. Diğer yandan Livingstone ve Helsper (2008), kısıtlayıcı aracılık stratejilerinin çevrimiçi risklerdeki azalmayla ilişkili olduğunu belirtmektedir. Ancak her iki çalışmanın

da tek bir örneklem grubu üzerinden ebeveyn aracılık stratejilerinin çevrimiçi risklerle olan ilişkisini incelemiş olduğu gözden kaçırılmamalıdır. Bu nedenle konuyla ilişkili bilgilerin geliştirilmesi için karşılaştırmalı bir çalışmaya ihtiyaç duyulmaktadır.

Araştırma konumuzla ilişkili olarak Türkiye’de yapılan çalışmalar gözden geçirildiğinde ise çocuk ve ergenlerin İnternet kullanımı ve çevrimiçi risklere dair betimleyici bulguların sıklığı dikkat çekmektedir (ör. Çağiltay vd., 2011; Çelen, Çelik ve Seferoğlu, 2011; Eren ve Erdem, 2013). Bunun dışında yapılan gözden geçirme sonucunda yalnızca iki çalışmanın ebeveynlerin, çocuklarının İnternet kullanımına yönelik bilgi seviyelerini ve algılarını incelediği görülmektedir (bk. Demirel, Yörük ve Özkan, 2012; Tokel, Başer ve İşler, 2013). Türkiye’deki ebeveynlerin aracılık stratejilerine ilişkin ise yayınlanmış tek bir rapor bulunmaktadır (Helsper, Kalmus, Hasebrink, Sagvari ve De Haan, 2013). Bu raporda Türkiye ayrı olarak ele alınmamış, benzer ülkelerle birlikte küme analizine (cluster analysis) tabi tutulmuştur. Raporun bulgularına göre Türkiye’deki çocuk ve ergenler Güney Kıbrıs, Almanya, Yunanistan, İrlanda, İtalya, Polonya, Portekiz, İspanya ve İngiltere’yle birlikte düşük risk grubunda yer almasına rağmen, Türkiye tüm Avrupa ülkeleri arasında aktif aracılık stratejisini en düşük oranda, kısıtlayıcı aracılık stratejisini ise Avrupa ortalamasının üstünde sergileyen bir ülke olarak ortaya çıkmaktadır. Kısıtlayıcı aracılık kümesinde Türkiye’yle birlikte Avusturya, Belçika, Fransa, Almanya, Yunanistan, İrlanda, İtalya, Portekiz, İspanya ve İngiltere yer almaktadır. Çocukların risk grubu ve ebeveyn aracılık stratejilerine dair kümeler karşılaştırıldığında ebeveynlerin baskın olarak kısıtlayıcı aracılık stratejileri uyguladığı ülkelerle çocukların düşük çevrimiçi riskler gösterdiği ülkelerin çoğunlukla örtüştüğü görülmektedir. Bu nedenle bu ülkeler Kısıtlayarak Koruma Sağlayan (protected by restrictions) kümesi olarak adlandırılmaktadır. Ancak araştırmacılar bu kümelemelerin Avrupa’daki durumu genellendirme amacıyla yapıldığını, ülkelerin kendi içlerindeki farklılaşmanın, ülkeler arasındaki farklılaşmadan daha fazla olduğunu vurgulamaktadır. Bunun nedeni ise ülkelerdeki örneklemelerin alt, orta ve üst sosyo-ekonomik durumları temsil edecek şekilde oluşturulmasıdır. Yukarıda da belirtildiği gibi ebeveyn aracılık stratejileri sosyo-ekonomik duruma bağlı olarak değişebilmektedir. Diğer bir deyişle Türkiye Kısıtlayıcı Aracılık kümesine dahil olmasına rağmen, Türkiye’deki ebeveynlerin sosyo-ekonomik durumlarına göre her iki aracılık stratejisini de gösteriyor olabileceği, ve bu stratejilerin çevrimiçi risklerle farklı yönlerde ilişkili olabileceği göz önüne alınmalıdır. Diğer yandan Avrupa’da yaşayan Türk kökenli ailelerin daha düşük sosyo-ekonomik durumlarından dolayı (bk. d’Haenens ve Ogan; 2013) ağırlıklı olarak kısıtlayıcı ebeveynlik stratejileri göstermesi olasıdır.

Tüm bu bilgiler ışığında araştırmamızın temel amacını Avrupa’da yaşayan Türk kökenli çocuk ve gençlerle, Türkiye’de yaşayan yaşlılarının İnternet’te deneyimledikleri riskler ve bu risklerin algıladıkları ebeveyn aracılık stratejileriyle ilişkisini Şekil 1’de görülen model üzerinden karşılaştırmalı olarak incelemek oluşturmaktadır. Bu modele göre ebeveyn izlemesi, kısıtlayıcı ve aktif aracılık stratejileriyle çevrimiçi riskler arasında aracı değişken olarak yer almaktadır. Model ayrıca kısıtlayıcı ve aktif aracılık stratejilerinin birbirleriyle ve çevrimiçi risklerle olan doğrudan ilişkisini de sınamaktadır.

Şekil 1. Ebeveyn İzlemesi'nin Kısıtlayıcı ve Aktif Aracılık Stratejileri'yle Çevrimiçi Riskler Arasındaki Aracı Rolü'nü Gösteren Model

Yöntem

Örneklem

Araştırmanın Türkiye örneklemini 962 çocuk ve ergen oluşturmaktadır (513 erkek, 449 kadın; Ort. Yaş =12.19, S=2.15). Görüşmeciler raporlarına göre örneklemin %28.5'i nüfusu 2000'den az köylerde, %57.5'i nüfusu 2000 ile 20000 arası değişen kasabalarda, %14'ü ise nüfusu 20000'den çok şehirlerde ikamet etmektedir. Ebeveynlerin kendi raporlarına göre ortalama eğitim düzeyi yedi dereceli bir skala üzerinden (1= İlköğretimi bitirmemiş, 7= Doktora) ortalama 3.07'dir (S=1.48). Bu değer skalada ortaöğretime denk gelmektedir. Araştırmanın Avrupa örneklemini ise 182 çocuk ve ergen oluşturmaktadır (79 erkek, 103 kadın; Ort. Yaş = 12.71, S= 2.31). Bu örneklem evde konuşulan dil üzerinden belirlenmiştir. Yaşanılan ülkeler yoğunluk sıralamasına göre Danimarka, Bulgaristan, Avusturya, Hollanda ve Almanya şeklinde sıralanmaktadır. Görüşmeciler raporlarına göre örneklemin %23.3'ü nüfusu 2000'den az köylerde, %23.4'ü nüfusu 2000 ile 20000 arası değişen kasabalarda, %31.7'si nüfusu 20000 ile 100000 arasında değişen küçük şehirlerde, %21.6'sı ise nüfusu 100000 ile 500000 arası değişen büyük şehirlerde ikamet etmektedir. Yukarıda betimlenen skala kullanıldığında Avrupa'da yaşayan Türk kökenli ebeveynlerin ortalama eğitim düzeyi Türkiye'dekilere benzer şekilde ortaöğretime denk gelmektedir (Ort.= 3.31, S= 1.02).

İşlem

Araştırmamızın verileri Avrupa'daki çocuk, ergen ve ebeveynlerin İnternet'in güvenli ve riskli kullanımıyla ilgili deneyimlerini incelemeyi amaçlayan AÇÇ II projesi kapsamında Nisan-Ekim 2010 tarihleri arasında 25 Avrupa ülkesinde eş zamanlı olarak toplanmıştır. Araştırma süresince 9-16 yaşları arasında toplam 25,142 çocuk ve ergenle görüşmeler gerçekleştirilmiştir. Her ülkede bölge ve şehirleşmedeki farklılıkları temsil edecek örneklem oluşturulmuştur. Örneklemlerde temsil edilen haneler rastgele yürüme (random walk) yöntemiyle belirlenmiştir. Her hanede araştırmaya katılabilecek durumda olan çocuk yine rastgele yöntemle seçilmiştir. Veriler proje kapsamında eğitilen anketörler tarafından seçilen çocuklarla ve ebeveynleriyle evlerinde yapılan yüz yüze görüşmelerde toplanmıştır. Çocuklarla yapılan görüşmeler ebeveynlerinin iznine bağlı olarak ya ayrı bir odada ya da ebeveynlerinin yanında gerçekleştirilmiştir. AÇÇ II raporları ebeveynlerin yanında gerçekleştirilen görüşmelerle ayrı odada gerçekleştirilen görüşmelerin sonuç değişkenler açısından %2 gibi oldukça düşük bir fark oluşturduğunu göstermektedir (bk. Livingstone, Haddon, Görzig ve Ólafsson, 2011). Ayrıca ebeveyn aracılık stratejilerinin değerlendirilmesi çocuklar tarafından ebeveynlerinin görmeyeceği şekilde yapılmış ve verilen cevaplar zarflanmıştır. Ölçeklerin dizayn edilmesi ve her ülkede standart biçimde uygulanması için Ipsos MORI adlı şirket tarafından profesyonel destek sağlanmıştır. Araştırma Londra Ekonomi Okulu (London School of Economics) Etik Komitesi tarafından onaylanmıştır. Proje ile ilişkili daha ayrıntılı bilgilere <http://www.lse.ac.uk/media@lse/research/EUKidsOnline/Home.aspx> adresinden ulaşılabilir.

Araştırmanın veri analizinde betimsel istatistiklerde SPSS 20.0, temel ölçüm modeli ve yapısal eşitlik modellerinde ise LISREL 9.1 istatistik programlarından yararlanılmıştır. Modellerin yapılandırılmasında Kovaryans Matris'leri ve en yüksek olasılık tahmini (maximum likelihood estimation) kullanılmıştır. Sınanan modellerin veriye iyi uyum göstermesinde Brown ve Cudeck'in (1992) önerileri doğrultusunda altı ayrı kriter kullanılmıştır; Kay Kare değeri, serbestlik derecesi oranının 1/5 veya altında olması, RMSEA(Root Mean Square Error of Approximation) değerinin .08'in altında olması; CFI (Comparative Fit Index), NNFI (Non-Normed Fit Index), GFI (Goodness of Fit) ve AGFI (Adjusted Goodness of Fit Index) değerlerinin .90 veya üzerinde olması.

Tek gösterge değişkenle temsil edilen *Kısıtlayıcı Aracılık Stratejisi ve Ebeveyn İzlemesi* değişkenlerinde rastgele atama yöntemiyle parselleme (random assignment parceling) yöntemi kullanılmıştır. Parsel birbiriyle ilişkili iki ya da daha fazla maddenin rastgele seçilip birleştirilmesiyle oluşan gösterge değişken olarak tanımlanmaktadır. (Little, Cunningham, Shahar ve Widaman, 2002). Parselleme rastgele hataları azaltmak, orijinal yapının varyansını muhafaza etmek, daha etkili analizler gerçekleştirmek ve daha iyi uyum indeksleri elde etmek için kullanılmaktadır. (Bandalos, 2002; Bandalos ve Finney, 2001; Gribbons ve Hocevar, 1998; Takahashi ve Nasser, 1996; Thompson ve

Melancon, 1996). Ayrıca parsellemenin görece az sayıdaki örneklerde (çalışmamızdaki Avrupa örneği bu gruba dahil edilebilir) anlamlı psikolojik yapılar elde edilmesi için kullanılabilmesi belirtilmektedir (Bagozzi ve Heatherton, 1994).

Aracı değişken etkilerinin (dolaylı etki) değerlendirilmesinde yine LISREL 9.1 sonuçları temel alınmıştır. Ayrıca, aracı değişkenin iki değişken arasındaki ilişkinin gücünü anlamlı olarak düşürüp düşürmediğini sınamak için Sobel testi kullanılmıştır. Sobel testi sonucunda elde edilen z puanı'nın 1.96-2.50 arası olması dolaylı etkinin $p=.05$ düzeyinde, 2.51 ve üzerinde olması ise dolaylı etkinin $p=.01$ düzeyinde anlamlı olduğunu göstermektedir.

Veri Toplama Araçları

Aşağıda yer alan tüm veri toplama araçları AÇÇ-II projesi kapsamında projenin ölçme araçlarından sorumlu ekibi tarafından kuramsal ve görgül bilgilere dayandırılarak oluşturulmuştur. Bu nedenle veri toplama araçlarının kimler tarafından geliştirildiği belirtilmemiştir. Ayrıca yalnızca ebeveyn aracılık stratejilerini ve aşırı İnternet kullanımını ölçen araçlar ölçek formatındadır. Bu nedenle iç güvenirlik analizleri yalnızca bu araçlar için veri seti üzerinden hesaplanmıştır. Diğer değişkenler ise anket soruları üzerinden değerlendirilmiştir.

Ebeveyn Aracılık Stratejileri: Dört farklı ebeveyn aracılık stratejisi dörtlü likert tipi bir skala üzerinden değerlendirilmiştir (1: Hiçbir zaman/ Hemen Hemen Hiçbir Zaman, 4 = Çok Sık). Bu aracılık stratejileri şunlardır: *İnternet Kullanımına İlişkin Aktif Aracılık* (Örnek Madde: Anne babam kendi başıma İnternet'te yeni şeyler keşfetmemi ve öğrenmemi cesaretlendirir; Türkiye ve Avrupa örnekleri için Cronbach Alfa değerleri sırasıyla = .85, .82); *İnternet Güvenliğine İlişkin Aktif Aracılık* (Örnek Madde: Anne babam İnternet'i güvenli kullanmanın yollarını gösterir; Türkiye ve Avrupa örnekleri için Cronbach Alfa değerleri sırasıyla = .90, .82); *Kısıtlayıcı Aracılık* (Örnek Madde: Anne babam kendi sosyal paylaşım profilimin olmasına ancak kendi denetimleri altında izin verir ya da hiç izin vermez; Türkiye ve Avrupa örnekleri için Cronbach Alfa değerleri sırasıyla = .91, .87); *Ebeveyn İzlemesi* (Örnek Madde: Anne babam hangi İnternet sitelerini ziyaret ettiğimi denetler; Türkiye ve Avrupa örnekleri için Cronbach Alfa değerleri sırasıyla = .91, .92).

Çevrimiçi Riskler: Çocuk ve ergenlerin bildirimlerine dayalı olarak altı farklı çevrimiçi risk değerlendirilmiştir; İnternet'te tanışılan kişilerle yüz yüze görüşmek, cinsel içerikli mesaj almak, cinsel içerikli resim/video görmek, siberzorbalık uygulamak, siberzorbalığa maruz kalmak ve aşırı İnternet kullanımı.

İnternet'te tanışılan kişilerle yüz yüze görüşmek iki maddeyle değerlendirilmiştir. Öncelikle "Daha önce yüz yüze tanışmamış olduğunuz biriyle İnternet üzerinden bir iletişiminiz oldu mu?" sorusu sorulmuş, bu soruya "Evet" cevabı verenlere ikinci olarak "İnternet'te bu şekilde tanıştığınız biriyle yüz yüze görüşmeniz oldu mu?" sorusu sorulmuştur. Araştırmamızda her iki soru birleştirilmiş ve her iki soruya da "Evet" cevabı verenler 2, birinci soruya "Evet", ikinci soruya "Hayır" diyenler 1 ve her iki soruya da "Hayır" diyenler 0 şeklinde kodlanarak sürekli bir değişken elde edilmiştir.

Cinsel içerikli mesaj alma iki maddeyle değerlendirilmiştir. Öncelikle "Son 12 ayda, İnternet'te cinsel içerikli mesajlar gördünüz ya da aldınız mı?" sorusu sorulmuş, bu soruya "Evet" cevabını verenler ise "Son 12 ayda ne sıklıkla cinsel içerikli mesaj gördünüz ya da aldınız?" sorusunu beş dereceli bir skala üzerinden (1: Çok seyrek, 2: Her gün ya da hemen hemen her gün) cevaplamıştır. Bu cevap sürekli değişken olarak kullanılmıştır.

Cinsel içerikli resim/video görme iki maddeyle değerlendirilmiştir. Öncelikle "Son 12 ayda herhangi bir İnternet sitesinde açık biçimde cinsellik içeren bir resim/video gördünüz mü?" sorusu sorulmuş, bu soruya "Evet" cevabını verenler ise "Son 12 ayda ne sıklıkla cinsel içerikli resim/video gördünüz?" sorusunu beş dereceli bir skala üzerinden (1: Çok seyrek, 2: Her gün ya da hemen hemen her gün) cevaplamıştır. Bu cevap sürekli değişken olarak kullanılmıştır.

Siberzorbalık iki maddeyle değerlendirilmiştir: "Son 12 ayda cep telefonuyla arayarak, mesaj atarak ya da resim/video göndererek birine zarar verici, incitici şekilde davrandınız mı?" ve "Son 12

ayda İnternet'te birine zarar verici, incitici şekilde davrandınız mı?". Her iki soruya da "Evet" cevabı verenler 2, birinci soruya "Evet", ikinci soruya "Hayır" diyenler 1 ve her iki soruya da "Hayır" diyenler 0 şeklinde kodlanarak sürekli bir değişken elde edilmiştir. Siberzorbalığa maruz kalma da yukardaki iki sorunun edilgen cümlelere çevrilmesiyle aynı şekilde değerlendirilmiştir.

Aşırı İnternet kullanımı AB Çevrimiçi Çocuklar Projesi kapsamında Smahel ve Blinka'nın (2012) kullandığı şekliyle dört dereceli skala üzerinden (1: Hiçbir zaman/ Hemen Hemen Hiçbir Zaman, 4 = Çok Sık) beş maddeyle değerlendirilmiştir: "Yemeden içmeden günümü İnternet'te geçiririm.", "İnternet'te olmadığım zamanlarda sıkılmış hissederim.", "Bana ilginç gelmese bile kendimi İnternet'te gezinirken bulurum.", "İnternet'te geçirdiğim zaman yüzünden ailem, arkadaşlarım ve okuluma olması gerekenden daha az zaman ayırıyorum.", "İnternet'te daha az zaman harcama konusundaki girişimlerim genellikle başarısız olur.". Gösterge değişken olarak beş maddeden alınan toplam puan kullanılmıştır (Türkiye ve Avrupa için Cronbach Alfa değerleri sırasıyla= .84, .81).

Bulgular

Önerilen Modelin Gruplar Arasında Karşılaştırılması

Çevrimiçi Riskler Arasındaki Korelasyonlar: Birikimli Risk Modeli'nin araştırmamızda uygulanabilir olması için gerekli olan çevrimiçi riskler arasındaki korelasyonlar ölçülmüş ve ele alınan tüm risklerin her iki grupta da .23 ile .57 arasında değişen korelasyon katsayılarıyla birbirleriyle $p < .001$ düzeyinde anlamlı biçimde ilişkili olduğu bulunmuştur.

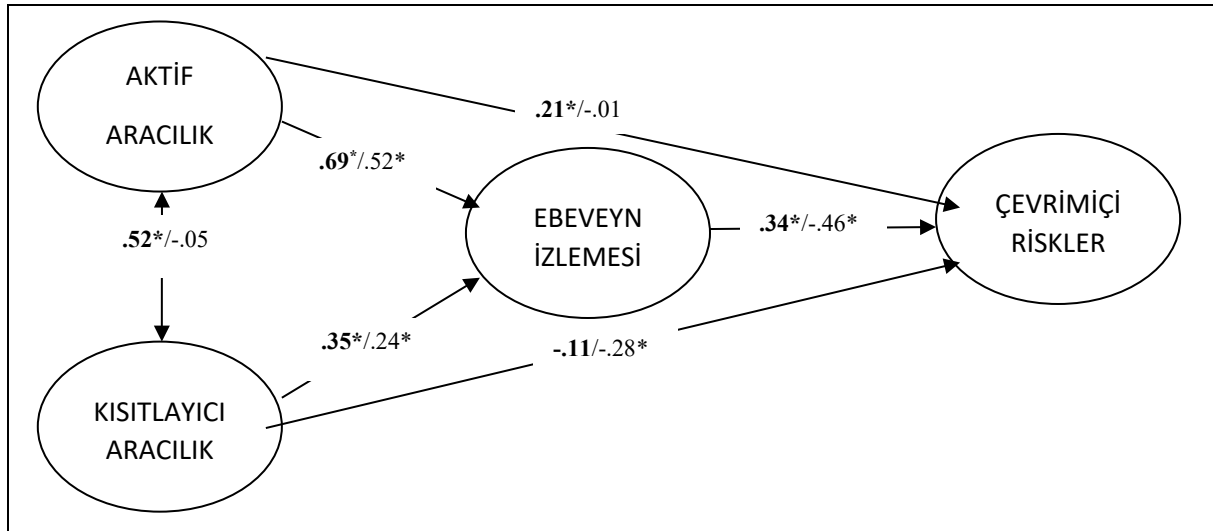
Gizil Değişkenler Arasındaki Korelasyonlar: Ölçüm modellerinden önce gizil değişkenler arasındaki korelasyonlara bakılmıştır. Tablo 1'den de görüleceği gibi Türkiye örnekleminde çevrimiçi risklerle kısıtlayıcı aracılık stratejileri, Avrupa örnekleminde ise çevrimiçi riskleriyle aktif aracılık stratejileri arasındaki ilişki anlamsızdır. Bunların dışındaki tüm korelasyon katsayıları $p < .001$ düzeyinde anlamlı bulunmuştur.

Tablo 1. Modellerde Yer Alan Gizil Değişkenler Arasındaki Korelasyonlar (Üst yarıdaki değerler Türkiye örneklemine aittir)

	Aktif Aracılık Stratejileri	Kısıtlayıcı Aracılık Stratejileri	Ebeveyn İzlemesi	Çevrimiçi Riskler
Aktif Aracılık Stratejileri	-	.42*	.45*	.39*
Kısıtlayıcı Aracılık Stratejileri	.11	-	.24*	-.12
Ebeveyn İzlemesi	.35*	.22*	-	.21*
Çevrimiçi Riskler	-.09	-.24*	-.35*	-

Ölçüm Modelleri: Yapısal Eşitlik Modeli'nden önce gösterge değişkenlerle gizil değişkenler arasındaki önerilen ilişkilerin modele iyi uyum sağlayıp sağlamadığını belirlemek amacıyla uygulanan ölçüm modelleri sonunda her iki örnekleme ait ölçüm modellerinin yeterli uyum için yukarıda belirtilen kriterleri sağladığı görülmüştür; Avrupa örneklemini için: ($\chi^2 (48, N = 182) = 84.23, p = .07, RMSEA = .07, GFI = .92, AGFI = .90, CFI = .91, NNFI = .90$), Türkiye örneklemini için: ($\chi^2 (45, N = 962) = 186.54, p < .001, RMSEA = .06, GFI = .97, AGFI = .94, CFI = .90, NNFI = .90$). Bu noktada Türkiye modelinde elde edilen değerlerin siberzorbalıkla, siberzorbalığa maruz kalma, cinsel içerikli mesaj almayla cinsel içerikli resim/video görme, ayrıca aşırı İnternet kullanımıyla İnternet'te tanışılan kişilerle yüz yüze görüşme arasındaki hataların ilişkilendirilmesi sonucu elde edildiğini vurgulamak gerekmektedir.

Yapısal Eşitlik Modelleri: Öncelikle önerilen modelin hem Avrupa hem de Türkiye örneklemlerinde veriye yeterli düzeyde uyum gösterdiği bulunmuştur; Avrupa örneklemini için: ($\chi^2 (48, N = 182) = 84.23, p = .01, RMSEA = .06, GFI = .93, AGFI = .90, CFI = .90, NNFI = .90$), Türkiye örneklemini için: ($\chi^2 (45, N = 962) = 186.54, p < .001, RMSEA = .06, GFI = .97, AGFI = .95, CFI = .90, NNFI = .90$). Gösterge değişkenlerle gizil değişkenler arasındaki tüm yollar $p < .01$ düzeyinde anlamlıdır.

Şekil 2. Önerilen Modelin Avrupa ve Türkiye Örneklemeleri Arasında Karşılaştırılması
(Not: Koyu renkli değerler Türkiye örneğine aittir, * $p < .01$)

Modeller karşılaştırıldığında temel farkın aktif aracılık stratejileriyle çevrimiçi riskler arasındaki ilişki olduğu görülmektedir. Bu ilişki Türkiye örneğinde pozitif yönde ve anlamlıyken, Avrupa örneğinde negatif yönde ve anlamsızdır. Kısıtlayıcı aracılık stratejileriyle çevrimiçi riskler arasındaki ilişki her iki örnekte de negatif yönde olmasına rağmen, bu ilişki Türkiye örneğinde anlamsız, Avrupa örneğinde ise anlamlı bulunmuştur. Gruplar arasındaki bir diğer fark ise Türkiye örneğinde aktif ve kısıtlayıcı ebeveyn aracılık stratejilerinin birbirleriyle ilişkili olmasına rağmen, bu ilişkinin Avrupa örneğinde görülmemesidir (bk. Şekil 2). Ebeveyn izlemesinin aracılık stratejileriyle çevrimiçi riskler arasındaki aracı değişken rolü incelendiğinde, bu değişkenin Türkiye örneğinde aktif aracılık stratejileri ve çevrimiçi riskler arasında (Standardize Edilmiş Dolaylı Etki = $.27, p < .001$), Avrupa örneğinde ise kısıtlayıcı aracılık stratejileri ve çevrimiçi riskler arasında aracı değişken olarak rol oynadığı bulunmuştur (Standardize Edilmiş Dolaylı Etki = $-.27, p < .01$). Yapılan Sobel testi sonucunda her iki örnekte de ebeveyn izlemesinin aracılık stratejileriyle çevrimiçi riskler arasındaki ilişkinin gücünü anlamlı biçimde azalttığı görülmektedir (Avrupa ve Türkiye örnekleri için sırasıyla $z = 2.61, p < .01, z = 2.65, p < .01$).

Tartışma

Bu araştırma bilindiği kadarıyla Türkiye ve Avrupa'da yaşayan Türk kökenli çocuk ve ergenlerin deneyimledikleri çevrimiçi risklerle, algıladıkları ebeveyn aracılığı stratejileri arasındaki ilişkiyi sınamaya ve karşılaştıran ilk çalışmadır.

Araştırmada önerilen modelin her iki örnekte de veriye iyi uyum sağladığı görülmektedir. Model örneklemeler arasında karşılaştırıldığında üç temel farklılaşma gözlemlenmiştir. Birincisi aktif aracılık stratejileriyle çevrimiçi riskler arasındaki doğrudan ilişki Türkiye örneğinde pozitif yönde ve anlamlıyken, Avrupa örneğinde negatif yönde ve anlamsızdır. Bu bulgu her ne kadar aktif aracılık stratejilerinin çevrimiçi riskleri artırdığı şeklinde yorumlanabilse de, aradaki pozitif ilişki her iki değişkenin değerlerinin karşılıklı artması ve evrilmesi (coevolution) şeklinde de yorumlanabilir. Helsper ve diğerleri (2013) tarafından hazırlanan rapora göre Türkiye'deki çocuk ve ergenler, Avrupa'da en alt düzeyde çevrimiçi riskler gösteren gruptur. Türkiye'deki ebeveynler ise Avrupa genelinde kısıtlayıcı ebeveynlik stratejilerini en fazla sergileyen gruplardan biri olarak ortaya çıkmaktadır. Ancak bu durum Türkiye'deki ebeveynlerin aktif aracılık stratejilerini sergilemedikleri anlamına gelmemektedir. Türkiye örneğinde aktif ve kısıtlayıcı stratejiler arasında bulunan güçlü ilişki Türkiye'de yaşayan ebeveynlerin her iki stratejiyi de kullandığına işaret etmektedir. Bu açıdan bakıldığında Türkiye'deki çocuk ve ergenlerin çevrimiçi riskleri deneyimledikleri oranda ebeveynlerinin de aktif aracılık stratejileri geliştirdikleri söylenebilir. Helsper ve diğerleri (2013), ayrıca

Garmedia, Garitaonandia, Martinez ve Casado (2012), aktif aracılık stratejileriyle çevrimiçi riskler arasındaki pozitif yönde ilişkilerin bu karşılıklı evrilmenin işareti olabileceğini belirtmektedir.

Model karşılaştırmasında ortaya çıkan ikinci temel fark kısıtlayıcı aracılık stratejisiyle çevrimiçi riskler arasındaki ilişkinin her iki örnekleme de negatif yönde olmasına rağmen, bu ilişkinin Türkiye örnekleminde anlamsız olmasıdır. Bu bulgu Türkiye örnekleminde çevrimiçi riskleri azaltmada kısıtlayıcı aracılık stratejilerinin daha az belirleyici olmaya başladığı şeklinde yorumlanabilir. Diğer yandan Avrupa’da yaşayan Türk kökenli ebeveynler, çocuklarının deneyimledikleri çevrimiçi riskleri azaltmak için temel olarak halen kısıtlayıcı stratejiler kullanıyor gibi görünmektedir. Alanyazındaki çalışmalar ebeveynlerin çocuklarının deneyimlediği çevrimiçi riskleri öncelikle kısıtlayıcı stratejiler geliştirerek önlemeye çalıştığı, zaman içinde dijital medya okuryazarlığının artmasına paralel biçimde aktif stratejilerin ağırlık kazandığını göstermektedir (Kirwil, 2009; Livingstone ve Haddon, 2008). Ancak bu bulgunun boylamsal araştırmalar tarafından test edilmesi gerektiği, aksi takdirde zaman içinde ebeveyn aracılık stratejilerinde meydana gelen değişimlerden ziyade bir tercihten söz edilebileceği unutulmamalıdır.

Örneklemler arasında ortaya çıkan üçüncü fark ise ebeveyn izlemesinin aracı rolüyle ilişkilidir. Ebeveyn izlemesinin Türkiye örnekleminde aktif aracılık stratejileri, Avrupa örnekleminde ise kısıtlayıcı aracılık stratejileri ve çevrimiçi riskler arasında aracı değişken olarak rol oynadığı bulunmuştur. Bu bulgu öncelikle ebeveyn izlemesinin Eastin ve diğerlerinin (2006) önermesini destekler biçimde hem aktif hem de kısıtlayıcı aracılık stratejileriyle ilişkili olabilecek ayrı bir boyut olduğunu göstermektedir. Aktif aracılık stratejisini, çocuklarının deneyimledikleri çevrimiçi risklere paralel biçimde artıran Türkiye’deki ebeveynler bunu çocuklarının İnternet deneyimlerini izleyerek yapıyor gibi görünmektedir. Diğer yandan Avrupa’daki Türk kökenli ebeveynler, izlemeyi, kısıtlayıcı stratejilerin bir uzantısı olarak uygulayarak çocuklarının çevrimiçi risklerini azaltmaya çalışıyor olabilir. Başka bir deyişle ebeveyn izlemesi yaşanan bağlama göre aktif ve kısıtlayıcı aracılık stratejileriyle çevrimiçi riskler arasında aracı bir değişken olarak rol oynamakta ve aracılık stratejilerine göre farklı şekilde işlevsellik göstermektedir.

Araştırmamız hem alanyazına hem de psikoloji biliminin uygulamalı alanlarına katkı sağlayacak bilgiler sunmasına rağmen, bir takım kısıtlar da içermektedir. Öncelikle çocuk ve ergenlerin birlikte ele alınması, bu iki gelişimsel dönemde çevrimiçi risklerin ve algılanan ebeveyn aracılık stratejilerinin ne şekilde farklılaştığını (ya da benzeştiğini) incelememizi engellemiştir. Araştırmamızda böyle bir yol izlenmesinin nedeni Avrupa örnekleminin kısıtlı sayıda olması ve çocuk/ergen olarak bölünmesi durumunda Yapısal Eşitlik Modeli’nin uygulanamamasıdır. İkinci kısıt tüm ölçümlerin çocuk ve ergenlerin raporlarına dayanmasıdır. Bu durum kendilik raporuna ilişkin yanlılık riskini artırmaktadır. Ancak ebeveyn raporlarıyla çocuk/ergen raporlarının birlikte ele alındığı durumlarda önerilen modelin veriye iyi uyum göstermediğini de vurgulamakta fayda vardır. Diğer bir deyişle ebeveynlerin raporladıkları aracılık stratejileriyle, çocuk ve ergenlerin algıladıkları stratejiler örtüşmüyor gibi görünmektedir. Ayrıca gelişimsel sonuçlar söz konusu olduğunda olanın değil algılananın daha belirleyici olduğu düşünülmektedir. Üçüncü kısıt araştırma verilerinin görece eskimiş olmasıdır. Yöntem kısmında da belirtildiği gibi AÇÇ II verileri 2010 yılında toplanmıştır. Aradan geçen yaklaşık 6 yıllık zaman diliminde özellikle dijital yaşamda hızlı değişimlerin yaşanmış olması kaçınılmazdır. Ancak özellikle Türkiye’de çevrimiçi riskler ve ebeveyn aracılık stratejileri arasındaki ilişkileri ele alan bilimsel çalışmaların çok az sayıda olmasından dolayı araştırma bulgularının alanyazına katkıda bulunacağı düşünülmektedir. Diğer taraftan özellikle ebeveyn aracılık stratejilerine dair daha derinlemesine bilgi sahibi olmak isteyen okuyucuların Kalmus, Blinka ve Olafsson’un (2015) aşırı internet kullanımı ve ebeveyn aracılık stratejileri arasındaki ilişkileri inceledikleri araştırmaya, ayrıca Clark’ın (2011) ebeveyn aracılık stratejisini kuramsal anlamda ele aldığı çalışmaya bakmaları önerilmektedir.

Çalışmanın diğer bir kısıtlılığı özellikle Avrupa örnekleminin belirtilen ülkelerde yaşayan Türk çocuk ve ergen azınlığı temsil edebilme potansiyelidir. Ancak bu kısıta rağmen önerilen modelin veriye iyi uyum göstermesi daha sonraki çalışmalarda daha geniş örneklem gruplarıyla benzer değişkenlerin çalışılabileceğini düşündürmektedir. Son olarak çevrimiçi riskleri deneyimlemenin mutlak biçimde zarar görmeyle sonuçlanmayabileceğini, bu noktada önerilen modelin yalnızca risk alma anlamında değerlendirilebileceğini belirtmek gerekmektedir. Ancak tekrar eden risklerin de zarar görme olasılığını artırdığı unutulmamalıdır. Tüm bu kısıtlara rağmen araştırmamızda elde edilen bulguların gerek ilgili alanyazına gerekse de ebeveyn ve çocukların İnternet konusundaki etkileşimlerine odaklanan uygulamalı alanlara katkıda bulunacağı düşünülmektedir.

Öneriler

Kuramsal anlamda etkili aracılık stratejisi İnternet’le ilişkili fırsatları artırırken, riskleri ve zararları azaltan aracılık stratejisi olarak tanımlanmaktadır. Bu tanımdan yola çıkarak risklerle olumsuz yönde ilişkili olan bir ebeveyn aracılık stratejisinin her koşulda etkili olduğunu söylemek zorlaşmaktadır. Diğer bir deyişle araştırmamızda Avrupa örnekleminde elde edilen Kısıtlayıcı Aracılık ile çevrimiçi riskler arasındaki ters ilişki sözü edilen aracılık stratejisinin etkili olduğu anlamına gelmemektedir. Çünkü çocuk ve ergenin İnternet kullanımını kısıtlamak bir yandan riskleri azaltırken, aynı zamanda İnternet’in sunduğu fırsatları da engelleyebilmektedir. Bunun da ötesinde çocuk ve ergenlerin İnternet’te karşılaştıkları sorunlarla başedebilme yollarını öğrenebilmeleri için hem birebir deneyimlere hem de ebeveyn/akran/öğretmen yönlendirmelerine ihtiyaçları vardır. Kısıtlayıcı aracılık stratejisi ise herhangi bir yönlendirme içermemekte, yalnızca kullanım zamanını ve içeriğini kontrol etme amacı gütmektedir. Ayrıca, kısıtlayıcı yöntemlerle çevrimiçi risklerin azaldığını gözlemleyen ebeveynler, ilerleyen süreçte Aktif Aracılık sergilemek için İnternet okuryazarlığını geliştirmekte gönülsüz davranabilmektedir. Tüm bu nedenlerden dolayı yalnızca Kısıtlayıcı Aracılık stratejisi kullanarak çevrimiçi riskleri azaltmak işlevsel bir yöntem gibi görünmemektedir.

Diğer yandan Aktif Aracılık stratejisini uygulamak da riskleri azaltıcı bir yöntem olarak ortaya çıkmamaktadır. Hatta yukarıda da tartışıldığı gibi kimi durumlarda çevrimiçi risklerin artmasıyla Aktif Aracılık stratejisinin sergilenmesi eş zamanlı olarak ilerleyebilmektedir. Bu durum hem çocuk/ergenin hem de ebeveynin giderek artan İnternet okuryazarlığıyla ilişkili gibi görünmektedir. Bu noktada risklerin her zaman zarar görme anlamına gelmediği vurgulanmalıdır. Hatta ergenlerin belirli oranda risk almalarının onların sosyal-duygusal gelişimi için gerekli olduğu da bilinmektedir. Bu nedenle Aktif Aracılık stratejisi her ne kadar riskleri azaltmıyor hatta artırıyor gibi görünse de uzun vadede zararları önleme konusunda daha etkili bir yöntem olarak düşünülebilir.

Ancak herhangi bir aracılık stratejisini kullanmak diğerini hiç kullanmamak anlamına da gelmemelidir. Özellikle risklerle karşılaşmanın zarar görmeye dönüştüğü durumlarda kısıtlayıcı aracılık sergilemek etkili olabilmektedir. Önemli olan bu davranışı genel bir tutum haline dönüştürmemektir. Hatta bu bağlamda ebeveynlere koşullara bağlı olarak değişebilecek tümsel (hem kısıtlayıcı hem de aktif aracılık içeren) bir aracılık stratejisi sergilemeleri önerilebilir.

Her ne kadar özellikle ergenler İnternet’te deneyimledikleri risklerde öncelikle akranlarına danışmak gibi bir eğilim gösterebilir de ebeveynler halen daha yönlendirebilecek otoriteler olarak görülebilmektedir. Bunu sağlamanın yolu ise çocuk ve ergenlerin ebeveynlerini İnternet okuryazarı olarak algılayabilmeleridir. Bu nedenle ebeveynlerin İnternet okuryazarlığını artıracak programlar geliştirmek oldukça önemli gibi görülmektedir.

Araştırmamızın bulguları ebeveyn aracılık stratejilerinin yaşanan bağlama göre değişebildiğini göstermektedir. Bu nedenle ebeveynlere yönelik İnternet okuryazarlığını geliştirecek programların mutlaka bağlama da odaklanması gerekmektedir. Bu şekilde dizayn edilecek programların en büyük getirisi çocuk ve ergenlerin İnternet’i bilinçli bir şekilde kullanmasını sağlayacak güvenli bir ebeveyn-çocuk ilişkisi yaratmak olacaktır.

Kaynakça

- Anderson, B. ve Tracey, K. (2001). Digital living: The impact (or otherwise) of the Internet on everyday life. *American Behavioral Scientist*, 45, 456-475.
- Atkin, D. J., Greenberg, B. S. ve Baldwin, T. F. (2006). The home ecology of children's television viewing: Parental mediation and the new video environment. *Journal of Communication*, 41, 40-52.
- Austin, E. (1993). Exploring the effects of active parental mediation of television Content. *Journal of Broadcasting and Electronic Media*, 37, 147-158.
- Bagozzi, R. P. ve Heatherton, T. F. (1994). A general approach to representing multifaceted personality constructs: Application to state self-esteem. *Structural Equation Modeling*, 1, 35-67.
- Bakardjieva, M. ve Smith, R. (2001). The internet in everyday life: Computer networking from the standpoint of the domestic user. *New Media & Society*, 3, 67-83.
- Bandalos, D. L. (2002). The effects of item parceling on Goodness-of-Fit and parameter estimate bias in Structural Equation Modeling. *Structural Equation Modelling*, 9, 78-102.
- Bandalos, D. L. ve Finney, S. J. (2001). Item parceling issues in structural equation modeling. G. A. Marcoulides ve R. E. Schumacker (Ed.). *New developments and techniques in structural equation modeling* içinde (s. 269-296). Mahwah, NJ: Lawrence Erlbaum Associates, Inc.
- Brown, M. W. ve Cudeck, R. (1993). Alternative ways of assessing model fit. *Testing Structural Equation Models*, 154, 136-162.
- Clark, L. S. (2011). Parental mediation theory for the digital age. *Communication Theory*, 21, 323-343.
- Çağiltay, K., Karakuş, T., Kurşun, E., Kaşıkçı, D. N., Cankar, İ. ve Bayzan, Ş. (2011, Eylül). *The use of social networks among children in Turkey*. EU Kids Online II Final Conference konferansında sunulmuş bildiri, London, UK.
- Çelen, F. K., Çelik, A. ve Seferoğlu, S. S. (2011, Şubat). *Çocukların internet kullanımı ve onları bekleyen çevrim-içi riskler*. Akademik Bilişim Konferansı'nda sunulmuş bildiri, Malatya, Türkiye.
- d'Haenens, L., Koeman, J. ve Saeys, F. (2007). Digital citizenship among ethnic minority youths in the Netherlands and Flanders. *New Media & Society*, 9, 278-299.
- de Waal, M. (2003). Soms op de kaasmanier, soms op onzemanier [‘Sometimes the Dutch Way, Sometimes Our Way’]. H. Blanken ve M. Deuze (Ed.). *De mediarevolutie.10 jaar www in Nederland* [The Media Revolution. 10 Years of the WWW in the Netherlands] içinde (s. 146-167). Amsterdam: Boom Publishers.
- Demirel, M., Yörük, M. ve Özkan, O. (2012). Çocuklar için güvenli internet: Güvenli internet hizmeti ve ebeveyn görüşleri üzerine bir araştırma. *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 7, 54-68.
- Dewan, S. ve Riggins, F. J. (2004). The digital divide: Current and future research directions. *Journal of the Association for Information Systems*, 6, 298-337.
- d'Haenens, L. ve Ogan, C. (2013). Internet-using children and digital inequality: A comparison between majority and minority Europeans. *Communications: the European Journal of Communication Research*, 38, 41-60.
- DiMaggio, P. ve Hargittai, E. (2001). From the ‘digital divide’ to ‘digital inequality’: Studying internet use as penetration increases. 4 Temmuz 2014 tarihinde http://scholar.googleusercontent.com/scholar?q=cache:34JubkC1rp0J:scholar.google.com/+dimaggio+digital+divide&hl=en&as_sdt=0,10 adresinden erişildi.
- Eastin, M. S., Greenberg, B. S. ve Hofschire, L. (2006). Parenting the internet. *Journal of Communication*, 56, 486-504.
- Eren, S. ve Erdem, M. (2013). The examination of online kids’ sites with the purpose of raising kids’ self-protection awareness. *Procedia - Social and Behavioral Sciences*, 83, 611-614.

- Garmedia, M., Garitaonandia, C., Martinez, G. ve Casado, M. A. (2012). The effectiveness of parental mediation. S. Livingstone, L. Haddon ve A. Görzig (Ed.). *Children, risk and safety on the internet* içinde (s. 231-244). Bristol: The Policy Press.
- Gribbons, B. C. ve Hocevar, D. (1998). Levels of aggregation in higher level confirmatory factor analysis: Application for self-concept. *Structural Equation Modeling*, 5, 377-390.
- Helsper, E. J., Kalmus, V., Hasebrink, U., Sagvari, B. ve De Haan, J. (2013). *Country Classification: Opportunities, Risks, Harm and Parental Mediation*. LSE, London: EU Kids Online.
- Hoffman, D., Novak, T. ve Scholsser, A. (2001). The Evolution of the Digital Divide: Examining the Relationship of Race to Internet Access and Usage Over Time. B. Compaine (Ed.). *The Digital Divide: Facing a Crisis or Creating a Myth?* içinde (s. 47-98). Cambridge, MA: MIT Press.
- Internet World Stats. (2015). *Europe Internet Usage Stats Facebook Subscribers and Population Statistics*. <http://internetworldstats.com/stats4.htm> adresinden erişildi.
- Kalmus, V., Blinka, L. ve Olafsson, K. (2015). Does it matter what mama says: Evaluating the role of parental mediation in european adolescents' excessive internet use. *Children & Society*, 29, 122-133.
- Kirwil, L. (2009). Parental mediation of children's internet use in different European countries. *Journal of Children and Media*, 3, 394-409.
- Lee, S. ve Chae, Y. (2007). Children's Internet use in a family context: Influence on family relationships and parental mediation. *Cyber Psychology & Behavior*, 10, 640-644.
- Lenhart, A., Purcell, K., Smith, A. ve Zickuhr, K. (2010). Social media and mobile internet use among teens and young adults. Pew Internet & American Life Project. <http://pewinternet.org/Reports/2010/Social-Media-and-Young-Adults.aspx> adresinden erişildi.
- Linders, L. ve Goossens, N. (2004). Bruggen bouwen met virtuele middelen [Building Bridges with Virtual Tools]. J. de Haan ve O. Klumper (Ed.). *Jaarboek ICT en samenleving: Beleid in praktijk* [ICT Yearbook and Society: Policy and Practice] içinde (s. 121-139). Amsterdam: Boom Publishers.
- Little, T. D., Cunningham, W. A., Shahar, G. ve Widaman, K. F. (2002). To parcel or not to parcel: Exploring the question, weighing the merits. *Structural Equation Modeling*, 9, 151-173.
- Livingstone, S. ve Bober, M. (2004). *UK children go online: Surveying the experiences of young people and their parents*. London: LSE Research Online. <http://eprints.lse.ac.uk/archive/00000395> adresinden erişildi.
- Livingstone, S. ve Haddon, L. (2008). Risky experiences for children online: Charting European research on children and the Internet. *Children & Society*, 22, 314-323.
- Livingstone, S. ve Haddon, L. (2009). *EU Kids Online: Final Report*. LSE, London: EU Kids Online.
- Livingstone, S. ve Haddon, L. (2012). Theoretical framework for children's internet use. S. Livingstone, L. Haddon ve A. Görzig (Ed.). *Children, risk and safety on the internet: Research and policy challenges in comparative perspective* içinde (s. 1-14). London: The Policy Press.
- Livingstone, S. ve Helsper, E. (2008). Parental mediation of children's Internet use. *Journal of Broadcasting & Electronic Media*, 52, 581-599.
- Livingstone, S. ve Helsper, E. (2010). Balancing opportunities and risks in teenagers' use of the internet. *New Media & Society*, 12, 309-329.
- Livingstone, S., Haddon, L., Görzig, A. ve Ólafsson, K. (2011). *Technical report and user guide: The 2010 EU kids online survey*. EU Kids Online, London School of Economics and Political Science, London, UK.
- Lupač, P. ve Sládek, J. (2008). The deepening of the digital divide in the Czech Republic. *Cyberpsychology: Journal of Psychosocial Research on Cyberspace*, 2(1), Article 2. <http://cyberpsychology.eu/view.php?cisloclanku=2008060203&article=2> adresinden erişildi.
- Lwin, M., Stanaland, A. ve Miyazaki, A. (2008). Protecting children's privacy online: How parental mediation strategies affect website safeguard effectiveness. *Journal of Retailing*, 84, 205-217.

- Mendoza, K. (2009). Surveying parental mediation: Connections, challenges, and questions for media literacy. *Journal of Media literacy Education*, 1, 28-41.
- Mesch, G. S. (2009). Parental mediation, online activities, and cyberbullying. *Cyber Psychology & Behavior*, 12, 387-393.
- Mesch, G. S. (2012). Minority status and the use of computer-mediated communication: A test of the social diversification hypothesis. *Communication Research*, 39(3), 317-337.
- Pasquier, D., Simoes, J. A. ve Kredens, E. (2012). Agents of mediation and sources of safety awareness: a comparative overview. S. Livingstone, L. Haddon ve A. Görzig (Ed.). *Children, risk and safety on the internet: Research and policy challenges in comparative perspective* içinde (s. 219-230). London: The Policy Press.
- Rutter, M. (1979). Protective factors in children's responses to stress and disadvantage. M.W. Kent ve J.E. Rolf (Ed.). *Primary prevention of psychopathology, Vol. 3: Social competence in children* içinde (s. 49-74). Hanover, NH: University of New England Press.
- Sameroff, A. J. (2000). Dialectical processes in developmental psychopathology. A. Sameroff, M. Lewis ve S. Miller (Ed.). *Handbook of developmental psychopathology* içinde (2. bs., s. 23-40). New York: Kluwer Academic/Plenum Publishers.
- Seybert, H. (2011). Internet use in households and by individuals in 2011. 14 Şubat 2012 tarihinde http://epp.eurostat.ec.europa.eu/cache/ity_offpub/ks-sf-11-066/en/ks-sf-11-066-en.pdf adresinden erişildi.
- Smahel, D. ve Blinka, L. (2012). Excessive Internet use among European children. S. Livingstone, L. Haddon ve A. Görzig (Ed.). *Children, risk and safety on the internet: Research and policy challenges in comparative perspective* içinde (s. 191-204). Bristol, UK: Policy Press.
- Takahashi, T. ve Nasser, F. (1996). *The impact of using item parcels on ad hoc goodness of fit indices in confirmatory factor analysis: An empirical example*. New York, USA: American Educational Research Association.
- Thompson, B. ve Melancon, J. G. (1996). *Using item "Testlest" / "Parcels" in confirmatory factor analysis: An example using the PPSDQ-78*. ERIC veritabanından erişildi (ED404349).
- Tokel, S. T., Başer, D. ve İşler, V. (2013). Türkiye'deki ebeveynlerin çocuklarının internet ve sosyal paylaşım siteleri kullanımına yönelik bilgi seviyeleri ve algıları. *Mersin Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 9, 225-236.
- Türkiye İstatistik Kurumu. (2016). *Hanehalkı Bilişim Teknolojileri Kullanım Araştırması*. http://www.tuik.gov.tr/PreTablo.do?alt_id=1028 adresinden erişildi.
- Valcke, M., De Wever, B. ve Van Keer, H. (2011). Long-term study of safe internet use of young children. *Computers & Education*, 57, 1292-1305.
- Van der Voort, T., Nikken, P. ve Van Lil, J. (1992). Determinants of parental guidance of children's television viewing: A Dutch replication study. *Journal of Broadcasting and Electronic Media*, 36, 61-74.
- Van der Voort, T., Van Lil, J. ve Peeters, A. (1998). Determinants of parental television guidance as reported by parents versus children. *Medienpsychologie*, 10, 165-183.
- Van Dijk, J. A. G. M. (2009). One Europe: Digitally divided. A. Chadwick ve P. N. Howard (Ed.). *Routledge handbook of internet politics* içinde (s. 298-304). New York: Routledge.